

SULTANU'L - ULEMÂ BAHA'EDDİN VELED'İN HAYATI, ESERİ VE DÜŞÜNCELERİ

Prof. Dr. Meliha ANBARCIOĞLU

Muhammed Hüseyin Hatibi Baha'eddin Veled, lâkabı Sultanu'l-Ulemâ, Belh'in tanınmış ailelerinden âlim ve fazıl bir zat olan Hüseyin bin Hatibi'nin oğludur. Eflâki'ye göre annesi Harezmsah Muhammed'in kızı Melike Cihan'dır. Ancak kaynaklarda bu konuda değişik bilgiler verilmiştir. Eğer Harezmsahlar ile Hüseyin Hatibi arasında bir münâsebet kabul edecek olursak, Melike Cihan Alaeddin Muhammed Harezmsah'ın değil, Kutbeddin Muhammed bin Nuştekin'in (Atsız'ın babası, ölm. 521) kızı olmalıdır.

Maarif'ten aldığımız bilgiye göre Baha'eddin Veled H. 545 de devrin önemli bir ilim ve irfan merkezi olan Belh'de doğdu. İlk öğrenimini babasının yanında yaptı. Daha sonra, o devirde medrese ve tekke arasındaki muhalefet ortasında buldu kendisini. Yani H. V. yüzyıldan sonra çok gelişen, ilerleyen tasavvuf cereyanı daha sonraları emirlerin, sultanların saraylarına yol bulmuş, aynı zamanda halk tabakaları arasında da yayılmıştı. Felsefecilerin düşünce ve sözleri halkın anlayışının çok üzerinde olduğundan, taraftar bulamamıştır. İşte bu yüzden felsefeciler ile mutasavvıflar arasında anlaşmazlık ortaya çıktı. Baha'eddin Veled'in yaşadığı Harezm İmparatorluğunda da bu muhalefetin ne kadar büyük olduğunu görürüz. En büyük ihtilaf ise, büyük sûfiler tarafından teşkil edilen ve halk düşüncesi üzerinde önemli bir tesiri bulunan çeşitli fırkalar arasındaki ihtilâftı. İşte bu iki grubun muhalefet çevresinde yetişen Baha'eddin Veled, sonradan babası gibi sûfi olup, felsefecilerin üstünlüğünü kabul etmedi. Gerekli eğitimi görüp tamamladıktan sonra, Baha'eddin Veled sabahları medresede ders veriyor, öğleden sonra gerçekleri ve sırları inceliyordu. Özellikle Cuma günleri vaaz verip, şahsi inanç, düşünce ve görüşlerini büyük bir heyecan ve coşkuyla anlatıyor, bu arada Mutezile ve Yunan felsefesine hücum ediyordu. Halk efkârı üzerinde güçlü bir tesire sahipti. Baha'eddin Veled'in Yunan felsefesini okutan ve savunan Fahri Râzi ile husumeti bu şekilde başladı. Bununla beraber Eflâki, Menakıbu'l-Ârifin'de Fahri

Râzi ile Sultan Muhammed Harezmsâh'ın Baha'eddin Veled'in vaaz meclisinde bulduklarını söylüyor. (Bk. T. Tazıcı çevirisi, s. 5). Ancak Harezmsâh'ın Belh'de ikamet ettiğine dair tarihi bir vesika yoktur. Maarif'in IV. cü cildinde bulunan bir kayda göre Baha'eddin Veled Harezme'ye gidip Sultan ile mülâkat etmiş olabilir (IV. cilt, s. 1-20).

Eflâki'ye göre, Sultan Muhammed Harezmsâh Fahri Râzi'ye çok değer vermiş, hatta onun (bir nevi) öğrencisi olmayı kabul etmiştir.

Baha'eddin Veled H. 609 - 610 tarihlerinde Belh'i terketti. Fahri Râzi H. 606 da öldü. Binaenaleyh Baha'eddin Veled'in Belh'den Konya'ya göç etmesinin nedeni Fahri Râzi olamaz.

Mevlânâ Celâleddin'in büyük oğlu Sultan Veled, Velednâme adlı mesnevisinde, göç sebebinin, Baha'eddin Veled'in Belh ahali tarafından incitilmesi olduğunu açıklamıştır (Bk. Velednâme, Tahran Baskısı, s. 190 - 191). Aslında göç sebebi Moğol istilâsıdır.

Baha'eddin Veled Hacca gitmek bahanesiyle, bütün âilesini de yanına alarak H. 610 veya 617 - 8 de Belh'den ayrıldı, Nişabur'a uğradı. Orada Attar ile görüştü. Oradan Bağdat'a, Hicaz'a, Halep'e, Şam'a geldi. Daha sonra Moğol tehlikesinden uzak bulunan Anadolu'ya geçti. Malatya, Erzincan ve Lârende (bugünkü Karaman)ye uğradı. En fazla burada 4 yıl kaldı. H. 622 de Konya'ya gelip yerleşti. H. 628 de orada vefat etti. Lârende'de iken oğlu Muhammed Celâleddin'i Şeyh Şerafeddin-i Semerkandî'nin kızı, Gevher Hatun ile H. 622 de evlendirdi. Bu tarihte Mevlânâ 18 yaşında idi. H. 623 de de oğlu Sultan Veled dünyaya geldi.

Konya Selçukluların başşehri idi. Sultan Alâeddin Keykubad (H. 617 - 634) burada hüküm sürmekteydi. Baha'eddin Veled'in şöhretini duyup, onu Konya'ya davet etti ve sonra da onun müridi oldu.

Emir Bedreddin Gevhertaş'ın yaptırdığı Hüdâvendigâr Medresesi'nde vaaz ederek, ders vererek ömrünün sonuna kadar yaşadı. H. 628 de öldüğünde bir kızı ile iki oğlu vardı. Büyük oğlu Alâeddin, küçük oğlu Celâleddin, kızı ise Fatma adlarını taşıyorlardı. Maarif'de yer yer çocuklarından söz etmekte ise de ne Celâleddin ne de Alâeddin'in adını zikretmiyor. Buna mukabil zevceleri Bibi Alevi ile Gevher Hatun'dan bahsetmiştir.

MAÂRİF

Baha'eddin Veled'in meclislerindeki takrirlerinin, vaaz ve nasihatlarının bizzat kendisi tarafından yazılarak bir araya getirilmesiyle meydana gelmiş tasavvufi, ahlaki bir eserdir.

Konusu, muhtevası ve üslubu ile birinci derecede tasavvufi bir eser olan Maarif, hem kitabın kendi açısından, hem de Mevlânâ üzerindeki geniş tesiri bakımından büyük bir önem taşır.

Baha'eddin Veled'in sözleri, daha kendisi hayatta iken büyük bir ilgiye mazhar olmuş, gerek müridleri, gerekse yakınları ve dostları tarafından okunmuştur. Ölümünden sonra ise oğlu Muhammed Celâleddin onun sözlerini kendi meclislerinde tekrarlamıştır. Babasının sözlerine duyduğu büyük ilgiden dolayı Mevlânâ bunları açıklar ve bu açıklamaları orada bulunanlara yazdırırdı. Mevlânâ'dan sonra da Maârif, Mevleviler arasında önemini korumuş, uzun süre okunmuştur. Konya ve İstanbul'da 20 nin üzerinde yazma nüshaların mevcut oluşu bu hususu teyid etmektedir. Bu şekilde meydana gelen Maârif 4 cilttir, 4. cildi 429=528 sayfadır.

Maârif'in yazıldığı yer ile yazılış tarihine gelince : Baha'eddin Veled'in meclis söylemeğe, vaaz etmeğe başladığı zamandan, H. 628 de ölümüne kadar Belh'de, Semerkand'da, Vahş'da, Bağdad'da, Şam'da, Halep'de, Lârende'de ve nihayet Konya'da gezdiği, konakladığı her yerde yazılmıştır. Maârif'in incelenmesinde görüyoruz ki kitapla ilgili en eski tarih ise H. 600, 604, 607 yıllarıdır.

Öylesine fazilet ve marifet sahibi Baha'eddin Veled'in şöhreti ve şahsiyeti ile mütenasib bir eseri neden olmamıştır?

Bu sorumuzun cevabını yine eserden alıyoruz. O, eser yazmayı bir nevi gösteriş saymış, şöhret, mevki ve kazancı aracı bilmıştır. Diyor ki: «Dedim, ben bu dünyada her hangi biriyim ve öbür dünyanın selâmetini istemekteyim. Şimdi insanların sözlerini bir yana bırakıp, hiçbir makam ve derece istemiyorum. (Maârif, Furuzanfer neşri, s. 246).

Sultanu'l-Ulema öyle bir âlemde yaşıyordu ki şöhret ve menfaat peşinde koşmuyor, sadece kendi duygu ve düşüncelerini açıklamaktan başka bir amaç gütmüyordu. Ama bu arada etrafındakileri yetiştirmek ve aydınlatmaktan da geri kalmıyordu. İşte kendisinden geriye kalan Maârif, onun bir bakıma kendine özgü düşünce ve duygularının mecmuasıdır.

Bunlar da çoğunlukla âyetler, hadis'lerin mütaleası ve açıklaması ile ilgili veya evren, insan ve doğa üzerinde dikkatle duruş ve düşünüşten ibarettir. Diyor ki: «Bütün yaratılanlara baktım» (Maârif, s. 12), «Yeri ve göğü düşündüm» (Maârif s. 316).

Baha'eddin Veled, Maârif'te bazen kendi günlük yaşamındaki alelâde sorunları ele alıyor, bazen müridlerin sorularını cevaplıyor, bazen de öğütler veriyor ve bunları yazıyordu. Diyor ki: «Şu anda ki konuşuyorum, söylüyorum, yazıyorum, düşünüyorum. Tanrı beni bağışlasın. (Maârif, s. 131)» Ve yine: «Hikmetinden birazcık yazılmadan kalmıştı. Korktum, yazılmadan kalır da benden gider diye (IV. cilt, s. 3-5)»

Maârif'in yazma ve basma nüshaları :

I. cildi Mevleviler arasında çok okunduğundan çok istinsah edilmiştir. H. 955 de Şeref Muhib b. Ali-yi Mesnevi-Han, Maârif'in dağılık bölümlerini toplayıp üç cilt haline getirmiştir. Merhum Prof. Ahmed Ateş ise, Konya Müzesi kitaplığında Maârif'in IV. cildini bulmuştur. Bu üç cilt Merhum Prof. Bediüzzeman Furuzan-fer tarafından edisyon kritik olarak, çok değerli bir önsözü ile neşredilmiştir (Tahran 1333 H. Ş.) Bunu yaparken 4 yazmayı karşılaştırmıştır. Bunların en eski nüshası Ayasofya yazması olup H. 744 tarihlidir.

Bu konularda daha geniş bilgi için Bediüzzeman neşri Maârif ile, Mahbub Seraj'ın doktora tezi «Mevlânâ-yı Belhi ve Pedereş» (Kbul, 1340) adlı kitabın önsözlerine müracaat etmek gerekir.

Maârif'in Dili ve Üslubu :

Baha'eddin Veled ders veriyor, va'z ediyor, öğütler veriyordu. Yani bir öğretmen, bir vâiz ve bir müfti idi. Bu bakımdan Maârif'in üslubu açık ve sâdedir. Yani nesr-i mürsel ile yazılmıştır. O, ince, anlaşılması güç konu ve nükteleri, öylesine cazip ve şâirane kelimeler ve tabirlerle anlatıyor ki, okuyan meseleyi açıkça kavradıktan başka, okuduğundan büyük zevk de alıyordu. Baha'eddin Veled, düşüncelerini açıklarken bazı edebi sanatları yerinde ve zengin bir biçimde kullanmakla beraber, temsil ve iştihad sanatlarına az baş vuruyor. Bu yüzden Maârif'te sadece birkaç hikâye ve kıssa görmekteyiz.

Tasavvufi bahisleri ifadede Baha'eddin Veled, adetâ yeni bir tarz seçip, diğer mutasavvıfların üslubuna itibar etmemiştir.

Maârif'in bir başka önemli yanı da yazarın kullandığı, çoğu

maâhali dilden alınan nadir kelime ve ıstılahlardır. Bunlar çok zengin olup, esere dil açısından yenilik kazandırmıştır. Kelime hazinesi bakımından ise incelenmeye değer niteliktedir. Onun Kur'an âyetlerini açıklarken gösterdiği gayret de önemlidir. Maârif'te içinde bir veya birkaç âyetin geçmediği çok az fasıl vardır. Baha'eddin Veled, o âyetleri açıklarken, Kur'an-ı Kerim'in remizlerini açık ibâre ve temsillerle beyan etmiştir. Bu yüzden meclislerini dinleyenler, müritleri, âlim olsun, cahil olsun, sâlik veya vâsıl olsun o sırları, remizleri anlamış, öğrenmişlerdi. Bu yönden onun tefsir tarzı, diğer ünlü şeyhlerden farklıdır.

Maârif'te tekrarlar dışında, 70 kadar hadis de vardır. Bunlardan istişhad yoluyla yararlanıp her birini, yeteri ve gereği kadar açıklamıştır.

Bunlardan başka tasavvufi, dini, ahlaki meselelerin açıklanmasında istidlâl yolunu seçerek, bunlara açıklık getirmiştir.

Ahlâkda daima pratik ahlâk kurallarını tercih ve telkin etmiştir.

Maârif'in dili sâde, akıcı ve açıktır. Bu bakımdan genelde Samanlı devri nesrinin dil ve üslûp özelliklerini taşımaktadır. Örneğin Maârif'in hiçbir yerinde şahid göstermek için ne Arapça, ne de Farsça şiir kullanılmıştır.

İcaz ve ihtisar yapar ve müteradif kelimeler kullanmaz. Seci ve muvazene sanatlarına önem vermez.

Konuyu aydınlatmak için verdiği örnekler sâdedir.

Temsillerde lâlettayın konuları ele almış, örnek gösterirken gerektiğinde kendi özel meselelerini bile ele almaktan çekinmemiştir.

Dini meselelerin hallinde üstünlük göstermiş, kelâmın kuru bahislerini güzel deliller getirmek suretiyle çekici ve sevimli bir hale sokmuş, monotonluk ve sıkıcılıktan kurtarmıştır.

Ahlâki meseleleri de Baha'eddin Veled kendi yöntemiyle, sufiyâne zevki ve meşrebiyle etkileyici sözlerle ifade etmiş, okuyucuyu inandırmıştır.

Görülüyor ki Baha'eddin Veled, bir yanda öğretmen, terbiyeci ve üstün bir insandır, öte yandan insanın zayıf ve kuvvetli yanlarını iyi tanıyor ve onların kurtuluşu için inandıklarını, düşündüklerini, duyduklarını açık, sâde, akıcı, tekellüfsüz, içten bir dil ve üslûpla anlatıyor. Öyleki, sonunda okuyucuda insan sevgisi, birlik dü-

şüncesi ve duygusu uyandırabiliyor. Son derece açık sözlü, gereğinde devrin Sultan'ı mübtedilikle vasıflandırıyor, gerektiğinde kendi eksikliklerini açıklamaktan çekinmiyor.

Özet olarak diyebiliriz ki, Maârif kendi türünde üslup itibariyle tek olup, tasavvufi nesirde bir benzeri yoktur.

Baha'eddin Veled'in Tasavvuf Anlayışı :

O, büyük bir sûfi olup, amacı her sûfi gibi gerçeği idrak etmek, gerçeğe erişmektir. Ancak tuttuğu yol diğerlerinden farklıdır.

Onun tasavvufu tıpkı Mevlânâ'nınki gibi aşk, cezbe ve irfanın tekâmülünden meydana gelmiş olup, hayali bir vahdetten ileri gelmemiştir. Bu, manevî ve tasavvufi vahdetten (birlikten) insani birliğe götüren bir görüştür.

Baha'eddin Veled'de Tanrı sevgisi, hoşgörü, insan sevgisi uyanırmış ve onun aşk yolundaki bağımsızlığı, onu her türlü taassubtan alıkoymuş, herkesi, herşeyi bir görmüştür.

Baha'eddin Veled irşada çok önem verdiğinden, tasavvufu daha ziyade ahlakî ve içtimai bir karakter taşır. Herşeyi ile insanı yüceltmek amacıdır.

Baha'eddin Veled'in Ma'rifet ve Sülük Anlayışı :

Baha'eddin Veled'in gerçeğe erişmekten başka bir amacı yoktur. Yolu ma'rifet yoludur. Diyor ki: «Bütün ilimleri öğrenemiyecem kesindir. O halde bir türlü ihtisar edersem, zahmetim azalır. Bu türle hikmet, âhiret, ma'rifetu'llah'dır. (IV. cilt, s. 3, 29)

Biri de: «Ben ilim istiyorum. Dedim: iki türlü ilim vardır; Biri gerçekler ilmi; ilm-i nazar, tezkir, edeb, kâdı, huteb vb. Hepsi yolun yarısında kesilir. İkincisi: ilm-i hakikat'dir ki yolun veya işin sonuna bakar ve orasını mamur kılar. İşte Tanrı'nın kendisine bu görüştü (bu ilmi) vermiş olduğu kimse, seçkin kimsedir. O bundan zevk alır. Bu nazarı kaybedince zevki de gider. Bu kimselerin ruhları, Âlem-i gayb'da habersizdirler veya kendilerinden geçmiş. Bu âlemden Tanrı kendilerini haberdar edince haberleri olur (Maârif s. 381).

Hakikate götüren yollar, sâliklerin sayısı kadar çoktur. Hakikati arayanın, merhaleler katetmesi gerekir ki Tanrı'ya ulaşabilsin.

Maârif'te makamlara ve menzillere rastlanmaz. Öteki sufilerin önem verdikleri silsile-i meratib Maârif'te görülmez.

Baha'eddin Veled'in üzerinde en çok durduğu merhale «fena»

makamıdır. O, buradan doğrudan doğruya «Vahdet-i vücud»a girmektedir. Diyor ki: «Şimdi biz bu yolu ancak gönül nuru ve zevkle gidebiliriz. Akıl ve dünyadaki bütün akıllar, ne bu yoldan, ne de bizim âlemimizden bir koku alamazlar. (Maârif, fasıl III, s. 7).

Keza diyor ki: «Bilmeli ki, Tanrı âlemin her bir parçasında bir âlem yaratmış. Öyleki bunların birbirleriyle hiç ilgisi yoktur. Ben tek başıma bir âlem tuttum. İyi, hoş vakit geçiriyorum. Bu âlemi, dıştaki âlemden daha güzel görüyorum. Tanrım bana herkesinkinden daha hoş bir âlem bağışlamıştır. (Maârif, fasıl: 76, s. 111).

Baha'eddin Veled için sülûk, kendine gelmek ve kendini tanımadır. Bundan yok olmaktır.

Maârif'in muhtelif bahislerinde ibâdet, şartlar ve hükümlerden söz edilmiş, fakat Baha'eddin Veled, ibâdeti aşk olarak kabul edip bu yolda her türlü teklif ve tekellüf, merasimi haram saymıştır.

Zikir de Baha'eddin Veled için Tanrı'nın adını tekrar tekrar anmaktan ibaret olmayıp bir zevk, bir haldir ve o yüce adı söylemekten hasıl olur. Onu isimden müsemmaya götürür. Diyor ki: «Allah dediğim zaman, her parçalara ayrılmayan cüzzü, ayırıyorum. Şimdi Tanrı'yı zikrederken aynen böyle oluyorum. Bu azdır, sarhoşluktan o hali arıyorum.» (Maârif, fasıl: 100, s. 144).

Aşk :

Her sufünün katetmesi gereken en önemli makam ve hallerden biridir. Baha'eddin Veled için de insanı gerçeğe ulaştıran tek yoldur aşk. Aşk marifetin hasıl olduğu yegâne ilimdir.

Der ki: «İlim odur ki yakından hasıl olur, yakın ise aşktandır. Aşk rüsvalıktan habersizdir. O halde Tanrı ilmi aşktır ki hiç bir sıkıntısı, incinme zahmeti yoktur. Hiç de başsız ve etkisiz değildir.» (Maârif, fasıl: 101, s. 144).

Bu şekilde aşka «ilahi ilim» diyen Baha'eddin Veled, ona çok önem verir. O bu aşk ile marifet binasını kurmuş ve bu aşkın pençeresinden Tanrı'ya ve evrene bakmıştır. Maarif'de bu konuda çok kulu pek çok sözler vardır.

«Evreni yaratmanın hikmeti muhabbetten başka birşey değildi. Çünkü dünyayı yaratmanın amacı Muhammed Resulullah idi. O ise, Habibullah'tı «SEN olmasaydın felekleri yaratmazdım» hadisi buna işaretir.»

Devamla diyor ki: «Eğer sevgi olmasaydı ve biz de birisini sevmeseydik ve kimse bizi sevmeseydi, hiç bir varlığı yaratmazdım. Varlığın sonu sevgidir ve bu hissedilir. Sevgi olmazsa, sonradan meydana gelen varlık muhal olurdu.» (Maârif, fasıl: 99, s. 141). O halde, aşk Tanrı'nın en mükemmel sıfatıdır. Yokluktan varlığa gelmenin sırrı da budur. Evren, bu aşkın eseri ve mahsulüdür. Zuhur ve tecelli bu mutlak aşktır ki bütün varlıklara sirayet etmiş, bir yerde cezbe ve meyil, bir yerde irâde, arzu, şehvet adını almış, bir başka yerde şevk ve muhabbet olmuş, bir yerde de hareret ve kuvvet haline gelmiş, nur olmuştur. Binaenaleyh, evrendeki hareketler hep aşkın etkisi altındadır ve hepsini hareket ettiren bu mutlak aşktır.»

Baha'eddin Veled: «Tanrı aşkı nasıl bir şeydir.» diye sordu. Dedim ki: «Tanrı'nın sıfatlarını sevmektir. Bak, o Tanrı'yı sevmeye ki nebi ve velilerden Tanrı'nın maşuku kimdir? Ve o sevgilisine nasıl tasarruf ediyor ve onları nasıl kararsız kılıyor? Her kimin sevgisi olursa olsun, ister Tanrı'dan, ister başkasından. Bilirsin aşk insanı nasıl huzursuz ve kararsız yapar. Ama aşık bu yolda zahmet, ıstırap bilmez. Çünkü aşk ve sevgi sevene can ve hayat verir, çirkini güzelleştirir.» diyor.

Baha'eddin Veled âşıkları üçe ayırır ve der ki: «Birinci gruptaki âşıklar renk, ahenk ve güzelliğin cezbettiği, duygulandırdığı ve bu güzelliğin ötesinde başka hiç bir şeyi göremez hale getirdiği kimseler. Bunlar bu rüya ve hayalin esiri olmuşlardır (tabiat âşıkları).

İkinci gruptaki âşıklar ise; birinci merhaleyi aşanlardır. Bunlar his dünyasından akıl ülkesine adım atmış olup, güzellik ve rengin bir kaynağı olduğunu bilenlerdir. Bu kaynağı bulmak için çırpınıp dururlar. Öyleki birinci merhaledeki şeylerden artık zevk almazlar.

Üçüncü gruptakiler, tabiat aynasından gerçek güzelliğin ruhlarına yansıdığı âşıklardır. Ruhları bu gerçeğe aşına olduğundan, o mutlak güzelliğin derinliklerine nüfuz edip, kendi gerçeğini ve aslını mücessem olarak görür, tabiatın nurunu sevgilinin (maşuğun) tecellisi olarak bilip, onu çok aziz tutarlar. Baha'eddin Veled, tabiat, güzellik ve aşk arasında geniş ve güçlü bir bağlantı kurmuş, bu bağlantıyı birçok örneklerle açıklamıştır.

Ona göre aşk tek taraflı olmaz. Diyor ki: «Tanrı'yı hatırlayınca biliyorum ki Tanrı beni kendine sevgisiyle çekiyor.» (Maârif, fasıl: 19, s. 24). Ve yine: «Sevgi, seven, sevilen hepsi birdir, ayrı değildir. Aşık ve maşuk da birdir. Her ikisinde de bir aşk vardır. Fakat aşkın aşkı can yakan, maşuğun ki ise yüzü parlatan, aydınlatandır.» (Maârif, fasıl: 122, s. 172).

«Aynı şekilde tâlib ve matlub, âşık ve mâşuk her ikisi de ben'im.» (Maârif, fasıl: 166, s. 7).

Baha'eddin Veled âşık ile maşuku bir biliyor, fakat bu aşkın nasıl olduğunu açıklamıyor ve buna âşık ile maşuk arasındaki «gizli sır» adını veriyor.

«Her kim aşkın niteliğini bilmek isterse o aşk tatsız olur. Her kim aşk ve muhabbetten söz ederse, istediği tadı alamaz. Çünkü bu, âşık ile maşuk arasındadır. Ben bu yüce duyguyu dile getirmek istemiyorum. Zira dile gelen zarara uğrar.» (Maârif, fasıl 223, s. 348). Bu sırrı açıkladığından Hallâc-ı Mansur canından oldu.

Baha'eddin Veled, dilsiz, sessiz aşkı tercih ediyorsa da, hayatı, sözleri ve davranışları onun ne büyük bir âşık olduğuna şahitlik etmektedir.

Vucûd-i Mutlak

Baha'eddin Veled, bütün varlıkların üzerinde bulunan varlığa Vucûd-i Mutlak diyor. Süfilere göre, Tanrı mutlak varlıktır. Tanrı'nın zati iktizası olan zuhuru, hakikatte yok olan varlıkları meydana getirmiş ve bu bakımdan, yokluk varlık için bir ayna olmuş, bu aynada da yine kendisi görünmüştür. O halde mutlak varlık, yani Tanrı hayatın kaynağıdır. Baha'eddin Veled diyor ki: «Bütün evreni düşündüm ve kendi gerçeğimi gördüm. Huzursuz ve her an başka türlü oluyor. Onu hareket ettiren biri olmalı, onu idare eden biri.» (Maârif, fasıl: 199, s. 316).

Hülâsa göze görünen her şey o mutlak varlığın, o tek kudret sahibinin delilidir. O halde her fiilde fâili aramak gerek. Ancak o gözlerden kaybolan gerçeği görmek herkese mukadder değildir. Fakat Tanrı kendi sevdiklerine, bunu görme ve tanıma hassasını bağışlamıştır. Öyleki bu hassaya sahip olanlar her yerde, her zaman, her şeyde O'nu açıkça görürler. Baha'eddin Veled de bu lûtfâ mazhar olduğu halde ihtiyatlı davranıyor. Çünkü Tanrı, Hz. Musa'ya «Len terani - Beni göremezsin» (Sûre: 7, Âyet: 143) buyurdu.

«Eğer sen Allah'ı görmüyor musun? derlerse, derim ki, ben kendim görmüyorum. Çünkü «Len terani» buyurulmuştur. Ama O kendini bana gösterirse nasıl görmem?» (Maârif, fasıl: 1, s. 2).

Bu konuda sûfi ile zahir ulemâsı arasında anlaşmazlık vardır. Zahir ulemâsı, hâlik ile mahlûku ayrı görür ve buna «tevhid» der. Sûfi için tevhidin ayrı bir anlamı vardır. Ona göre Tanrı'dan başka

âlemde hiç bir şey yoktur; ne varsa hep «O» dur. O kendi varlığını ortadan kaldırıncâ Mutlak Varlık ortaya çıkıyor ve bu mârifete «Fenâ fi'l-tevhid» diyor.

Baha'eddin Veled: «Dedim ey Allah, senin birliğini, senin sıfatınla bir görmedikçe, kendimi hiç bir şeyde teksif edemem. Zira ikilikte ayrılık vardır.» (Maârif, fasıl: 9, s. 11).

Bu görünen türlü çeşitli sûretler, şekiller, insanı vehime düşürüp mütereddit yapmıştır. Fakat sûfi için bütün âlem Mutlak Varlığın çeşitli suretlerinden ibarettir. O halde bir tek Zât vardır. Görülen sayılar ve çocuklar tamamen zâhiri olup, hakikat-i mana hep birdir.

«Manaya ulaşınca emin oldum. Yani manaya erince, Tanrı'ya ulaştım ve muradımı buldum.» (Maârif, s. 93).

Baha'eddin Veled, bu manayı ve Mutlak Varlığı pencerelelere, camlara akseden bir ışık gibi görüyor ve mesafe ve görüntüler ortadan kalkınca, hepsi O nur, O ışık olur, diyor.

Suret ve renklerden geçerse manaya ulaşır ve «tek renklilik» âlemine varırız. Bu âlem Baha'eddin Veled'i beşeri birliğe götürüyor ve onun için renk, ırk, din ve dil farkı anlamsız kalıyor. Çünkü bu renkler ve şekiller gerçeği saklayan bir örtü olup, anlaşmazlıklar yaratıyor. «Eğer dünyada bir tek din o da islâm dini olsaydı kargaşalık ve kötülük olmazdı.» (Maârif, fasıl: 201, s. 320).

İnsan

İnsan varlıklar içinde Tanrı'nın bütün sıfatlarına mazhar olan yegâne varlıktır. Her şey insandadır. O, Tanrı'nın güzelliğinin aynasıdır. Bunun için insan her dilediğini kendisinden dilemelidir.

Tanrı'ya giden yol içimizde olup, Mutlak Varlığa dönüş, insanın kendisine dönüşü, kendini incelemesi, tanınması ve bulması ile kabil-dir. Zira kendini bilen Tanrı'yı da bilir. Sufinin bu nurdan haberi vardır. Buradan hareketle, Baha'eddin Veled, yüce ruh sahibi olan insanı kendi kendisine tanıtmak istiyor. Kendi ifadesine göre; O, ayrı bir dünyayı seçmesine, aşk, coşku, cezbe âleminde yaşamasına rağmen, dünya yaşamından da habersiz değildir. Bir yandan kendisiyle meşgul iken, öte yandan halk ile meşguldür. Bir yerde sâlik, tâlib bir yerde ise mürşiddir.

Diyor ki: «Böylesine yüce bir makama sahip olan insana yazıklar olsun ki kendini aşağılık şeylerle meşgul edip, aslını aramıyor.

Fakat mademki insanda o himmet ve devlet vardır, o yüce makama dönmek için çalışmalı, yeniden melekler ona hizmet etmeli ve size cennette Tanrı selâmını ulaştırmalıdır.» (Maârif, fasıl: 32).

Cebir ve Kader

Bu, felsefi düşüncenin karışık meselelerinden biridir. Mutezile'ye göre fiilleri yaratan kuldur; aynı şekilde insandan meydana gelen her işin fâili yine kuldur.

Cebriye ise, insan her türlü kudret ve ihtiyardan yoksundur. Zira insandaki irâde fitri olup, insan tamamen mecburdur.

Baha'eddin Veled zamanında Cebriye inancı bütün İslâm ülkelerinde önemli idi. Fakat bir sûfi olan Baha'eddin Veled'in indinde cebir ve kaderin de bir anlamı yoktu. Diyor ki: «Maksat Allah olunca, senin hem cebriliğin hem kaderiliğin kabul olur.» (Maârif, fasıl: 169, s. 228).

Öte yandan insan hürriyetine inanan Baha'eddin Veled Maârif'de cebriliği red ediyor ve beşerin amacının birkaç günlük iradesiz yaşamaya mahkûm olmasını, onun yok olması şeklinde tanımlıyor. O Vücut-i Mutlak'ın zatından başkasında irâde olmadığını da biliyor. Tanrı'yı sıfatıyla tanıyor, fakat Cebbar adını ona itlak etmeyi utanç verici buluyor.

«Allah diyordum, şu anlamda ki: Bütün ihtiyar, irâde, kudret ve fiil Allah'tandır. Cebri olan bütün yaşama zevkini kaybeder. Fiil ve ihtiyarda da ayrıca güzellikler ve zevkler vardır. Benim bütün bu fillerim, hareketlerim, hepsi Tanrı'dandır. Cebri gibi cansız ve küstah olduğumdan değil. İnsanda irade-i cüz'ie var. Bununla iyi şeyleri yapabiliyor. Cebri sonunda ceza görür.

Tanrı sana kudret ve irade vermiştir, çalışman için. İnsan ümitli de olmalıdır. Cehidsiz insan kuru toprak gibi çatlar, ufalır, dökülür.

İnsan kendi işinden sorumludur. Çünkü Tanrı insanda irâde gücü yarattı. Bunu kullanmak istemeyenler tembelliği iş edinmişlerdir. Üstelik kötü işlerinden dolayı kendilerini sorumlu bilmezler ve olanı takdire yüklerler. İnsanı amacına ulaştıran çalışıp çabalamasıdır. «Seni senden sorarlar, başkasından değil.» demek suretiyle Baha'eddin Veled cebriliği tamamen reddediyor.

Devir ve Aslına Dönüş

Baha'eddin Veled, devre inanır; fakat bu tenasüh fikri değildir. Hatta birlik, beraberlik, olgunluk ve aslıyla bir yerde olmaktır.

Diyor ki: «Sanki ruhlar Tanrı'nın nurları olup, Allah'tan çıkıp Allah ile uçarlar.» (Maârif, fasıl: 202, s. 321).

Ve yine: «Bu ruhlar ki ilahi nurlardır, bedenlere ve kesif cisimlere hapsedilmişlerdir. Ruhun bütün sıkıntısı aslından uzak ve perdelenmiş olmasıdır.» (Maârif, fasıl: 25, s. 34).

«Tanrı her insanın ruhunun tohumunu gayb âleminden getirir ve beden toprağına eker. Büyüyünce, çiçeklerini ve arzuların açıklar. Tekrar kalıp, beden yerinden onları alıp cennet bahçelerine, ırmak kenarlarına ve kendi cinsinden olanların yanına dikerler.» (Maârif, fasıl: 25, s. 34).

Baha'eddin Veled ruhun bekasına da inanır. Mütetekelliminin ruh cisim ile fena bulur ve yeniden cisimle ortaya çıkar şeklindeki düşüncesini kabul etmez. Der ki: «İnsan önce cemâd idi, seferler yapıp zahmetlere katlanarak oradan bitki merhalesine geldi. Nebattan hayvan oldu; hayvandan insanlık mertebesine ulaştı. Âlem-i Gayb, Âlem-i Cennet için de birçok zahmetlere katlanmak gerek. Bir âlemden fani olmadıkça, başka bir âleme giremezsin. Beşeriyet âleminden kurtulmadıkça, Âlem-i Müşahede'ye, Tanrı'yı görme âlemine erişemezsin.

Baha'eddin Veled, ölüm korkusunu yenerek, ölümsüz bir âlem için insanı ümitlendiriyor. «Ölümden kaçırıyorsun, halbuki ölümden sevgiliye kavuşma vardır.» (Maarif, s. 174).

«Nihayet sen Âlem-i Gayb'dan perdenin öbür tarafından bu tarafına geldin. Nasıl geldiğini bilmiyordun. Yeniden perdenin bu tarafından öbür tarafına gideceksin. Nasıl gideceğini ne bilirsin?» (Maârif, fasıl: 39, s. 29).

Baha'eddin Veled'in Derecesi

O, kendi toplumu ve çevresinde her bakımdan önemli bir kişi olup yüksek bir yere sahipti.

Tarihi devreler içinde ilim, irfan merkezi olarak bilinen Belh'de doğdu, yetişti, yaşadı. İslâmiyetin en önemli merkezlerinde dolaştı, kaldı ve Anadolu Selçuklularının başşehri Konya'da yaşadı, öldü.

Belh'de Baha'eddin Veled rekabetle karşılaştı. Önemli kişilerin husumetini çekti. Öte yandan Anadolu'da Sultan Alâeddin Keykubad'ın ilgi ve teveccühünü kazandı. O hem akli ve nakli ilimlerde hem de hâl ilminde büyük ve haklı bir yere sahipti.

Tasavvufta Mansur'dan aşağı kalmamıştır. «Tanrı beni cezbe-

diyor, ben O'ndan mahvoluyorum ve O oluyorum. Tanrı benim lâtif olan ruhumu neşv edip, kendine çekiyor.» (Maârif, fasıl: 113, s. 160).

Yine, «Sanki Tanrı'nın fiili benim fiilimdir ve benimki de O'nun. Her şey benden çıkıyor.» (Maârif, fasıl: 113, s. 159).

Tasavvuftaki yerini bilmesine rağmen, ilim Baha'eddin Veled'de tevazu yarattı. O insanları irşadı, vicdanî ve ahlaki bir vazife bildi.

Daima insanları birliğe, beraberliğe davet etmiş, insan sevgisi ve Allah sevgisine çağırmıştır.

Maârif'in en önemli yanı ise, Mevlânâ'nın Mesnevisine tesir etmesidir. Yani Maârif Mevlânâ'nın gözünde ve gönlünde bir düşünce bahçesini yeşertmiştir. Çok az baba - oğulda düşünce düzeyi ve ruhi tezahürat böyle bir birlik gösterir. Gerçekte Maârif'in şuaları Mesnevi ile sarmaş dolaş olmuştur.

Sultanu'l-Ulemâ Baha'eddin Veled'in Mevlânâ'nın fikri ve manevi hayatına nasıl bir etki yaptığını Mahbub Seraj, 1959 da tamamladığı «Mevlânâ-yı Belhî ve Pedereş ve Te'sir-i Maârif der Mesnev-i Manevi» adlı doktora tezinde ayrıntılı bir şekilde, örnekleriyle açıklamıştır.

Son olarak Baha'eddin Veled diyor ki: «Alimler ve sufiler ölmezler. Hatta öldükten sonra da amelleri artar. Eğer ameli olmazsa ölünce, ister âlim, ister sufi olsun farketmez.» (Maârif, fasıl: 161, s. 255).

Baha'eddin Veled'in Maârif'den de önemli ve büyük eseri, fani düşünce selini akıttığı Mevlânâ ve eserleridir. O halde Mevlânâ'nın fikirlerini tanımak için Maarif'den daha iyi bir eser yoktur.

Maarif'in Çevirileri :

İlk kez I. cildini (s. 1 - 120) 1973 de Dilek Özsarı adlı öğrencimiz dilimize çevirmiş, II. cildini (s. 127 - 315) 1978 de Fahri Kalkan, büyük bir başarıyla Türkçeye kazandırmıştır.

Bu kadar önemli bir eserin III ve IV. cü ciltlerinin de çevrilmesi ve hepsinin neşredilmesi Sultanu'l-Ulemâ Baha'eddin Veled'i tanımak ve anlamak isteyenler için çok faydalı olacaktır. Teşekkür ederim.